

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
42

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-29-X

BRNO 2001

PŘEHLED VÝZKUMŮ 42 (2000)

- Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: infor@iabrno.cz
<http://www.iabrno.cz>
- Odpovědný redaktor: Doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.
- Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla, Ph.D.,
PhDr. Lubomír Šebela, CSc., Mgr. Richard Zatloukal, Miroslav Lukáš,
Alice Del Maschio
- Na titulním listě:
1. Výřez jihovýchodní části historického jádra města Brna z plánu z roku 1754 (Archiv města Brna, Sbirka map a plánů K11).
Uložení Portos//D:/scanner/PV 2000/PV/Pvtif.tif
 2. Dvě středověká aquamanile ve tvaru beránka a koníčka, pocházející z odpadních jímek, odkrytých roku 2000 při výzkumu severozápadní části tzv. „Velkého Špalíčku“ v Brně (Dominikánská 3, 5, 7). Foto Karel Šabata, Museum města Brna.
- Tisk: BEKROS
- Náklad: 350 ks

© 2001 by the Authors.

All rights reserved.

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

Rok 2000 v Archeologickém ústavu AV ČR Brno

Již osmá sezóna činnosti instituce po její celkové transformaci byla zaměřena (tak jako v předchozích letech) především na základní badatelský výzkum několika stěžejních etap dějinného vývoje střední Evropy v pravěku a časném středověku. Středisko pro výzkum starší doby kamenné a paleoetnologie zpracovalo ve spolupráci s katedrou antropologie Harvardské university a přírodovědeckou fakultou Masarykovy university v Brně prvou verzi textu závěrečné monografie o výzkumu lokality z počátku mladého paleolitu na Stránské skále u Brna. Dále probíhalo také vyhodnocování výzkumů sídlišť lovců mamutů pod Pavlovskými vrchy, kde byl vyhotoven a do tisku odevzdán soubor statí k nalezišti Dolní Věstonice II. Publikovat se podařilo i výchozí antropologické charakteristiky kosterních lidských pozůstatků dolnověstonického a pavlovského gravettien (Sládek, V. – Trinkaus, E. – Hillson, S. W. – Holliday, T. W.: *The People of the Pavlovian. Skeletal Catalogue and Osteometrics of the Gravettian Fossil Hominids from Dolní Věstonice and Pavlov. Dolnověstonické studie 5, Archeologický ústav AV ČR Brno. Brno 2000, 244 str.*). K této tématice, které se ústav dlouhodobě koncepčně věnuje, vyšel rovněž obsáhlý sborník příspěvků z konference, v Dolních Věstonicích a Pavlově v roce 1995 pořádané společně s European Science Foundation (Roebroeks, W. – Mussi, M. – Svoboda, J. – Fennema, K. (eds.): *Hunters of the Golden Age. The Mid Upper Palaeolithic of Eurasia, 30.000 – 20.000 B. P. Analecta Praehistorica Leidensia 31, University of Leiden 2000, 410 str.*). V rámci úkolu Grantové agentury Akademie věd ČR „Paleolitické a mezolitické osídlení krasu“ byl především dokončen katalog lokalit. Za podpory grantového projektu nadace americké společnosti National Geographic pokračovala též terénní prospekce unikátních sídlišť střední doby kamenné v prostoru Českolipska.

Institucionální výzkum, zkoumající zásah antické římské říše do středního Podunají, byl zaměřen na další analýzu a vyhodnocování poznatků dlouholetého výzkumu římské pevnosti u Mušova na jižní Moravě. Podařilo se upřesnit chronologii jednotlivých sídelních fází a rekonstruovat stavební podobu některých objektů, prospekce jedné z okrajových částí areálu mušovského Hradiska poskytla nové cenné nálezy (mince, části výstroje apod.). Na problematiku interakcí mezi domácím prostředím a římským impériem byla orientována i valná většina příspěvků, zařazených do sborníku k životnímu jubileu doc. PhDr. Jaroslava Tejrala, DrSc. (Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. (Hrsg.): *Gentes, Reges*

und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung. Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburtstag. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 16. Brno 2000, 250 str.).

Práce na projektu Grantové agentury ČR „Oblast severně od středního Dunaje v období mezi rozpadem západořímské říše a příchodem Slovanů“ i paralelně v rámci spolupráce mezi AV ČR a francouzskou CNRS realizovaném projektu „La formation de la civilisation Merovingienne en Europe occidental et central“ přinesly především řešení dosud někdy problematických výsledků archeologické chronologie materiální kultury, významně pokročila příprava souhrnných publikací i katalogů k této tématice. Podstatnou součástí řešení druhého z projektů se stala příprava dvou velkých mezinárodních výstav v Musée des Antiquités nationales v Saint-Germain-en-Laye a v Reiss-Museum v Mannheimu, prezentujících bohaté nálezy z období stěhování národů.

Stěžejní téma „Dějinný a kulturní vývoj v době Velké Moravy“ a mezinárodní projekt „Moravia Magna“ se dotkly dvou hlavních problémových okruhů. Na klíčové lokalitě, velkomoravském hradisku v Mikulčicích, bylo v rámci komplexního projektu Grantové agentury ČR „Sídlení aglomerace velkomoravských mocenských center v proměněch údolní nivy“ na interdisciplinární bázi dále studováno v komparaci s dalšími dobovými centry přírodní prostředí i hospodářské poměry celé mikulčické aglomerace. Podstatným výstupem roku 2000 se zde stal další svazek ediční řady „Studien zum Burgwall von Mikulčice“, přinášející jednak obsáhlou studii k přírodnímu prostředí Mikulčic i některých dalších lokalit Moravy v časném středověku, jednak katalog a vyhodnocení dřevěných předmětů i artefaktů se zpracováním dřeva souvisejících z mikulčického hradiska. Publikována je zde rovněž archeologická topografie dalších katastrů v zázemí mikulčického centra (srov. Poláček, L. (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice IV. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 18. Brno 2000, 496 str., 197 obr.*). Významné výsledky z časného i vrcholného středověku přinesla práce nově vybudované dendrochronologické laboratoře, umožňující přesné datování zachovaných dřevěných konstrukcí. Druhým rokem pokračující řešení projektu Grantové agentury ČR „Velkomoravská pohřebiště a jejich přínos pro chronologii 9. a 10. století“ pak bylo orientováno na intenzivní přípravu materiálových katalogů a teoretické vyhodnocení vybraných otázek, vyplývajících ze studované problematiky.

V oblasti studia sídelních forem vrcholného středověku a jejich historické interpretace bylo významným počinem vydání velké kolektivní

monografie o hradech na území českého Slezska (Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: Hradý českého Slezska. Archeologický ústav AV ČR Brno. Brno – Opava 2000, 645 str., 329 obr.). Autorsky i finančně se ústav podílel rovněž na realizaci druhého svazku ediční řady „Mediaevalia archaeologica“, věnovaného studiu vzniku a vývoje městských a trhových osad na středověkém Brněnsku (Mediaevalia archaeologica 2. Brno a jeho region. Archeologický ústav AV ČR Praha, Praha – Brno 2000, 277 str.).

Rovněž v roce 2000 pokračovala smluvně zakotvená vědecká spolupráce Archeologického ústavu AV ČR v Brně s mnoha zahraničními institucemi. Kromě již výše zmíněných příkladů šlo například o projekt „Pozdně eneolitická štipaná industrie na Moravě a její vztah k sousedním oblastem“, řešený spolu s Institutem Archeologie i Etnologie PAN v Krakově, společný projekt s vídeňskou univerzitou a Archeologickým ústavem SAV v Nitra „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum“, nebo projekt „Frühmittelalterliche Schmiedegräber bei Langobarden und Avarn“, na kterém se podílí archeologický interdisciplinární výzkumný institut university ve Vídni.

Vedle vlastní vědecké činnosti lze dále zmínit aktivity v oboru konzultační a poradenské činnosti. Podle platného znění zákona č. 20/1987 Sb. O státní památkové péči zpracoval ústav pro orgány státní správy a další veřejné i soukromé instituce a osoby celkem na 270 písemných odborných expertiz, stanovících podmínky ochrany archeologických lokalit a archeologických kulturních památek. K nejvýznamnějším nálezům např. vyjádření k problematice ochrany některých částí komplexu gravettských sídlišť pod Pavlovskými kopci.

V roce 2000 byl Archeologický ústav AV ČR v Brně posuzován Oborovou hodnotící komisí pro hodnocení výzkumných záměrů a výsledků pracovišť Akademie věd ČR. Za období let 1995 – 1999 byl ústav kolegiem domácích i zahraničních odborníků hodnocen jako „velmi dobrý“, v nejvyšší kategorii „A“. V souladu s platnými stanovami Akademie věd ČR (změny zařazení či uzavření nových pracovních smluv vědeckých pracovníků na dobu určitou) bylo atestováno s kvalitními výsledky celkem 5 pracovníků.

Cílenou orientací ústavu na vybrané problémové okruhy v zásadě odráží také jeho ediční aktivity, široké spektrum celkem sedmi v roce 2000 vydaných titulů však tentokrát obsáhlo i některá další témata:

- Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. (Hrsg.): Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung. Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburt-

stag. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 16. Brno 2000, 250 str.

- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: Hradý českého Slezska. Archeologický ústav AV ČR Brno. Brno – Opava 2000, 645 str., 329 obr.

- Poláček, L. (Hrsg.): Studien zum Burgwall von Mikulčice IV. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 18. Brno 2000, 496 str., 197 obr.

- Poláček, L.: Terénní výzkum v Mikulčicích. Mikulčice – průvodce, sv. I. Archeologický ústav AV ČR Brno. Brno 2000, 44 str.

- Přehled výzkumů 41 (1999). Red. Komoróczy, B. – Škrdla, P. a kol. Archeologický ústav AV ČR Brno. Brno 2000, 286 str.

- Sládek, V. – Trinkaus, E. – Hillson, S. W. – Holliday, T. W.: The People of the Pavlovian. Skeletal Catalogue and Osteometrics of the Gravettian Fossil Hominids from Dolní Věstonice and Pavlov. Dolnověstonické studie 5, Archeologický ústav AV ČR Brno. Brno 2000, 244 str.

- Šebela, L.: The Corded Ware Culture in Moravia and in the adjacent Part of Silesia (Catalogue). Fontes archaeologiae Moraviae XXIII. Archeologický ústav AV ČR, Brno. Brno 1999 (vyšlo v roce 2000), 238 str., 226 tab., 3 mapy.

Ze symposií či konferencí, ústavem v roce 2000 pořádaných ať již ve vlastní režii či ve spolupráci, je možné jmenovat alespoň dvě mezinárodní akce:

- „Přírodovědné metody v archeologii“ – mezinárodní konference, Kravsko u Znojma, 23. – 24. 3. 2000.

- 13. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum“. Pořádáno spolu s Rakouskou akademií věd, Institut f. Ur- und Frühgeschichte d. Univ. Wien a Archeologickým ústavem SAV v Nitra na téma „Zentrum und Peripherie, Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte“, Zwettl, 4. – 8. 12. 2000.

Za nejvýznamnější počín v rámci popularizačních aktivit lze považovat reprezentativní výstavu „L'Or des princes barbares. Du Caucase à la Gaule Ve siècle après J.-C.“ (27. 9. 2000 – 8. 1. 2001; Musée des Antiquités nationales, Saint-Germain-en-Laye). Tato expozice, jejíž koncepce vyšla z výsledků výzkumů ústavu, byla realizována jako součást prací na společném projektu CNRS (Francie) a Akademie věd ČR v oblasti společenských věd, zabývajícím se časně středověkým vývojem západní a střední Evropy. Při příležitosti výstavy, která bude v letech 2001 – 2002 pokračovat v Mannheimu a v Brně, byl vydán též stejnojmenný

katalog. Archeologický ústav AV ČR v Brně byl rovněž jedním ze spolupřadatelů velké výstavy „Střed Evropy kolem roku 1000“, instalované v Národním muzeu v Budapešti a v následujících letech postupně přesunutě do Berlína, Mannheimu, Prahy a Krakova. Z popularizujících publikací připomeňme ústavem vydaný 1. svazek průvodce po hradišti v Mikulčicích „Terénní výzkum v Mikulčicích“ (44 str., četné obr. a plány), připravený L. Poláčkem. Spolupracováno bylo v neposlední řadě i s hromadnými sdělovacími prostředky (rozhlas, televize – cykly věnované lokalitám Dolní Věstonice a Mikulčice aj.).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Comparison of Near Eastern and Moravian Early Upper Paleolithic Knapping Technologies

On the basis of current nuclear and molecular biological studies, the emergence of anatomically modern humans occurred some 100,000-200,000 years ago, probably in Sub-Saharan Africa. According to the Stringer's "Out of Africa" or "replacement model" hypothesis (Stringer - Gamble 1993), these populations have migrated through the Sinai Peninsula, the Levant, the Balkans, and some 35,000-45,000 years ago reached the Central Europe.

In the terminal Middle Paleolithic, i.e. some 50,000 years ago, both Neanderthals and anatomically modern humans have been documented at sites in the Levant, where they shared the same material culture – the Mousterian (e.g. Bar-Yosef 1998).

The Early Upper Paleolithic represents a period when archaic populations (Neanderthals) were replaced by anatomically modern ones (*Homo sapiens sapiens*). In the archaeological record, the Upper Paleolithic replaces the Middle Paleolithic. Because of a lack of fossil finds, it is only possible to study this shift on the basis of material culture, specifically using stone tool typologies and knapping technology. In 1975, Anthony Marks discovered the site of Boker Tachtit in the central Negev. In their pioneering work, Marks and Phillip Volkman, have applied refitting – reconstruction using the final core elements back toward the original unmodified block of raw material. They documented that Boker Tachtit sequence represents a technological shift from the Middle to Upper Paleolithic (Marks – Volkman 1983).

During the last five years, the author has refitted and studied Bohunician knapping technology using a very large collection of artifacts from the site of Stránská skála, Moravia. This work has allowed an understanding of Bohunician techno-

logy in greater depth. In general, the Bohunician reduction strategy (or technology) can be described and defined as a mixture of Levallois and Upper Paleolithic (UP) reduction principles. The cores were shaped as in the classic UP method (with a frontal crest), two opposed reduction platforms were prepared, and in the first step of the core reduction, a crested blade followed by a series of blades reduced from both opposed platforms were produced in order to achieve a triangular shape for the front face of the core. In the second step, a series of Levallois points with fine preparation (faceting) of the striking platform was produced (from the same direction). The resulting wide frontal face of the core was narrowed by several blade removals and another series of Levallois points was produced. The process defined by these two steps continued until the raw material was exhausted.

The author, together with Jiří Svoboda, have shown in their preliminary work that there is a high degree of similarity between the Bohunician technology and the previously reconstructed EUP knapping technology from the site of Boker Tachtit, Israel carried out by Marks and Volkman.

Refitted cores from Stránská skála and Boker Tachtit were analyzed using the same method – the *Chaîne opératoire* approach. The core reduction was separated into several phases, including the preparation stage, production stage, and residual core abandonment. These phases were studied step by step and each artifact removed was documented in core cross-section. This allows an understanding of the core reduction strategy and the place of Levallois points in the reduction process.

Now, the above-mentioned detailed comparison of knapping technologies from Stránská skála and Boker Tachtit (stored in Jerusalem, Israeli Antiquities Authority, Romema) has confirmed the similarity between these collections. The highest degree of similarity was documented between Layer 2 from Boker Tachtit and Stránská skála, while Layer 4 from Boker Tachtit represents a local development without any influence on European assemblages.

Generally, it is possible to conclude that the transfer of technology from the Levant to Moravia is documented from some 40-45,000 years ago, during a period most probably connected with the first migrations of early anatomically modern humans into Europe in this same direction. There is no other similarity documented in archaeological material between the Near East and Central Europe at around 40,000 B.P. In other words, if the "Out of Africa" hypothesis is accepted, the Emiran-Bohunician technology transfer is a leading candidate to provide support for this thesis using material culture.